

SHAVKAT RAHMON SHE'RLARIDA ANAFORA VA EPIFORANING QO'LLANILISHI

Abdullayeva Mushtariybegim

Murodiljon qizi

FDU magistri

Annotatsiya: Mazkur tezisda badiiy matnda qo'llaniladigan takrorning asosiy turlari sanalgan anafora va epiforaning vazifasi yoritib berilgan. Tadqiqot obyekti sifatida Shavkat Rahmon she'rlari olingan bo'lib, uning poeziyasida uchraydigan anafora va epiforalar tahlilga tortilgan.

Badiiy matnlarda ifodali nutqni yuzaga keltiruvchi asosiy unsur takrorlar hisoblanadi.

Sintaktik takrorlar asosan nutqni ohangdor, ta'sirchan va jozibali qilish uchun foydalaniladi, tinglovchining tushunishiga qulaylikni yuzaga keltiradi. Tilshunosligimizda mavjud barcha uslubda qo'llanayotgan so'z anglatgan ma'noni tinglovchi yoki o'quvchi ko'z o'ngida yanada ravshanlashtirish asosiy o'rin tutadi. Bunda anglashilayotgan ma'noni ta'kidlab, alohida ajratib, zarur o'rinlarda qayta qo'llab bu samaraga erishish mumkin. Ana shu jihatga ko'ra takror badiiy uslubda eng faol qo'llaniladigan stilistik usullardan biridir. Badiiy asarda qo'llangan til birliklari emotsional-ekspressivligi, ma'lum uslubiy vazifa bajarishi bilan farqlanib turadi. Bu badiiy asar matnidagi badiiy tasviriy vositalarning o'ziga xos semantik-stilistik xususiyatlarini keltirib chiqaradi. Aynan bu xususiyatlarni takrorning asosiy turlari sanalgan anafora va epiforada yaqqol ko'rishimiz mumkin.

Anafora deb nomlanuvchi mazkur vosita misra, matn boshidagi so'zning parallel holda takroridan iborat bo'lib, "nutq figurasi" deb ham yuritiladi.¹

¹ Axmanova O.S. Slovar lingvisticheskix terminov. – M.: Nauka, 1969

Anafora ba'zi manbalarda boshlang'ich so'z takrori deb ham yuritiladi. Boshlang'ich so'z takrori so'zlovchining hayajoni va diqqati qaratilgan tushunchani ko'rsatadi va ifodalilikni oshiradi, parallelizmni mustahkamlaydi.²

Badiiy matnlarga xos takrorlarning yana bir keng turi epifora bo'lib, epifora so'zlar oxirida unli yoki undosh tovushlarning, misralar, gaplar oxirida esa ma'lum bir so'z, so'z birikmasi yoki jumlaning takrorlanib kelishi orqali yuzaga keladi. "Tom ma'noda oladigam bo'lsak, epifora anaforaga teskari takror hodisasidir. Anafora og'zaki va yozma nutqda, epifora esa asosan, yozma nutqda qo'llaniladi."³ Shu jihatga ko'ra, epifora she'riyatda ko'p murojaat qilinadigan takror hisoblanadi.

"Takror o'zbek tilining badiiy uslubida eng faol qo'llaniladigan stilistik usullardan biridir. Ammo uning boshqa funksional uslublarda foydalanilishini ham inkor etib bo'lmaydi. Chunki har bir uslubda ma'noni ta'kidlab, alohida ajratib, ba'zan bo'rttirib ko'rsatishga, ma'lum o'rinlarda diqqatni jalb qilishga ehtiyoj bor. Bu ehtiyojni qondirish uchun ko'pchilik tomonidan oson qabul qilinadigan, fikr yuritilayotgan sohada yoki kundalik turmushda faol ishlatiladigan til birliklari takroriy qo'llaniladi"⁴ - deydi S.Karimov.

Quyida biz ham badiiy matnda ifodalangan takrorlarning eng faol turi hisoblanmish anafora va epiforaga murojaat qildik va Shavkat Rahmon she'rlari asosida tahlilga tortdik.

Shavkat Rahmon adabiyotda lirik shoir sifatida tanilgan, xalqimiz qalbidan o'zining takrorlanmas sh'rlari orqali joy olgan. Ijodkorning til sohasidagi so'z ustaligi shundaki, keng iste'moldagi so'z va iboralarni mohirona qo'llab o'z tili materiallari asosida yangi so'z va iboralar yaratib, ayrim leksik va

² Томашевский Б.В. Стилистика и стихосложение. – Л., 1959. – С. 283

³ Sultonsaidova S., Sharipova O'. O'zbek tili stilistikasi. - T.: Yurist-media markazi nashriyoti, 2009

⁴ Каримов Суюн Амирович. Бадий услуб ва тилинг ифода тасвир воситалари.—Самарканд. 1994. 55-bet.

frazologik birliklarni umumxalq sharoitlarida o'z asarlarida qo'llash yo'li bilan ularga yangi ma'no va vazifa yuklaydi.

Shavkat Rahmon she'rlarining salmoqli qismida takrorlarning anafora va epifora ma'noni kuchaytirish va emotsionallikni ta'minlashga xizmat qilgan deya olmamiz. Masalan, "Bir xoin xususida" va "Hasta bulbullar" she'rlarida "Olar" va "O'shim ko'rindi" so'zlarining misra oxirida takror holda kelishi epiforani yuzaga keltirgan va ayni shu so'zga o'quvchi e'tiborini yanada yaxshiroq qaratilishiga imkoniyat yaratib bergan:

Har nokas kелaru borini **olar**,
qo'ynida to'lg'ongan yorini **olar**,
qovushgan qo'liga kulib qararu
og'ir nigoh bilan jonini **olar**.

Begin—**O'shim ko'rindi**,
Sulton—**O'shim ko'rindi... (Sh.Rahmon.She'rlar.)**

Yoki uning qalamiga ansub ushbu misralarda eda biz anaforani yaqqol sezamiz.

Kattalarga qararding sirli,
Kattalarga tutding gulingni,
Katta bo'ldim men bola sho'rlik,
Kechalari poylab yo'lingni. (Sh.Rahmon.Saylanma.)

Keltirilgan birinchi parchada gap bo'laklaridan to'ldiruvchi misra boshida takror holda qo'llanib, anaforani yuzaga chiqargan. (Kattalarga).Bundan tashqari quyidagi parcha ham yuqoridagi fikrlarga misol bo'ladi.

Bo'lmasa xilma-xil harakat,
Bu qadar ummonlik qayoqda,
Poyonsiz bir ko'lmak bo'lardi,
Botqoqqa do'nardi,
Botqoqqa. (Sh.Rahmon.Saylanma.)

Keltirilgan uchinchi parchada gap bo'laklaridan hol takrorlanib qo'llangan. Mazkur gaglardagi anafora (botqoqqa do'nardi, botqoqqa) nutqning ta'sirchanligini yanada oshirgan.

Kirolmasdi bu uyga o'lim,

Bo'lmasaydik kibirli, olg'ir,

Bo'lmasaydik toshbag'ir, po'rim

Agar odam qolmasa yolg'iz. (Sh.Rahmon.Saylanma.)

Keltirilgan parchada kesimlar takrori anaforaning vujudga kelishiga zamin yaratgan. Kesim gapning asosiy bo'lagi bo'lgani uchun u bilan aloqador hodisalar ham juda ko'pdir.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, anafora va epifora ijodkor aytmoqchi bo'lgan fikrni kitobxonga takror-takror uqtiradi, mazmunni anglatadi, misralarning estetik kuchini oshiradi, ularga ohangdorlik, musiqiylik bag'ishlaydi.

Umuman olganda, anafora va epifora usuli nutqqa joziba kiritadi, shoir orzu-istaklarining hayotiyiligini ta'minlaydi. Shuning uchun ushbu vositalar she'rning tashqi ko'rinishigina bo'lib qolmay, balki she'riy nutqning mazmuniga, tag ma'nolariga ta'sirchanlik baxsh etuvchi vosita ham sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmanova O.S. Slovar lingvisticheskix terminov. – M.: Nauka, 1969
2. Томашевский Б.В. Стилистика и стихосложение. – Л., 1959. – С. 283
3. Sultonsaidova S., Sharipova O'. O'zbek tili stilistikasi. - T.: Yurist-media markazi nashriyoti, 2009
4. Каримов Суюн Амирович. Бадийй услуб ва тилнинг ифода тасвир воситалари.—Самарканд. 1994. 55-bet.
5. Sh.Rahmon. She'rlar.—Toshkent. 1999. 3-bet.
6. Sh.Rahmon. Saylanma.—T.: Sharq, 1997. 16-bet